

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Біди Олени Анатоліївни**

**на дисертацію Якименко Світлани Іванівни на тему: «Теорія і
практика формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років», поданої
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання**

З метою здійснення експертизи дисертації Якименко Світлани Іванівни нами було проаналізовано її зміст, а також автореферат й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки. Актуальність теми дослідження є незаперечною, оскільки у сучасній педагогічній науці все більшої значущості набуває проблема формування світогляду в молодого покоління та посилення його ролі в зв'язку з процесами оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Світосприйняття як педагогічна категорія за своєю суттю є інтегративною, оскільки є засобом опису й осмислення особистісних, соціальних, культурно-історичних і власне освітніх феноменів, багаторівневою структурою, що відображає індивідуальне і соціально-типологічне ставлення до зовнішнього і внутрішнього світу людини у варіативності форм і способів прояву цього відношення. Становлення дитячого світосприйняття є складним і систематизованим процесом, на основі якого в дитини починає формуватися власне ставлення до навколишнього світу. Сприйняття навколишнього середовища як цілісності є важливим, оскільки сприяє усвідомленню дитиною його функціональної структури, яка за своїми законами впорядковує розмаїття явищ чи об'єктів.

У процесі модернізації освіти за всіма ланками зростає потреба вихователя і вчителя початкової школи у визначенні власної, найбільш перспективної й ефективної професійної стратегії, що базується на реальних можливостях розвитку і саморозвитку, ціннісно-смісловій спрямованості й визначається прагненням до актуалізації гуманістичних принципів педагогічної діяльності на засадах світосприйняття.

Актуальність дисертаційного дослідження Якименко Світлани Іванівни підтверджується й чітко визначеними суперечностями, що існують у межах обраної проблеми, а її глибоке усвідомлення дало змогу здобувачці правильно сформулювати об'єкт і предмет, поставити адекватні мету й завдання дослідження, з нових позицій підійти до висвітлення актуалізованої проблеми, відшукати способи її розв'язання.

Дослідно-експериментальна робота виконувалася відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки початкового навчання Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського в процесі розробки теми «Теоретико-методологічні основи формування світогляду дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку» (реєстраційний номер 01050008309), затверджено Вченою радою МНУ імені В. О. Сухомлинського (Протокол №14 від 16.05.2005).

Тему дисертації «Теорія і практика формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років» за спеціальністю 13. 00. 07 – теорія і методика виховання затверджено Вченою радою Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 02 від 25 лютого 2020 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 2 від 31.03.2020 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Під час проведення дослідження автором здійснено цілісний аналіз засад формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років у педагогічній літературі й практиці та схарактеризовано їх психологічні й педагогічні особливості; розроблено, теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель та педагогічні умови формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років й експериментально перевірено ефективність моделі та педагогічних умов. Розроблено та концептуально обґрунтовано авторську інтегровану особистісно орієнтовану технологію формування світосприйняття у дітей 5-8 років у закладі дошкільної освіти та в початковій школі.

Нові факти, одержані дисертантом. Дисертанткою вперше: здійснено цілісний теоретичний аналіз проблеми формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років на основі ідей особистісно орієнтованого, компетентнісного, системного, середовищного, суб'єкт-суб'єктного, цілісного, творчого, інтегрованого, інноваційного, проблемного, структурного, функціонально-організаційного, прогностичного підходів; уведено у науковий обіг поняття «формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років» й «інтегрована особистісно орієнтована технологія»; спроектовано й обґрунтовано структурно-функціональну модель як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, що складають цілісну педагогічну систему процесу формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років в закладі дошкільної освіти та в початковій школі; визначено й обґрунтовано педагогічні умови її ефективної реалізації (створення інноваційного активно-пізнавального освітнього середовища засобами впровадження авторської «Інтегрованої особистісно орієнтованої технології»; розвиток інноваційної компетентності педагогів як засобу оптимізації процесу формування основ

світосприйняття у дітей 5-8 років; забезпечення наступності і безперервності процесу формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років; підвищення педагогічної компетентності батьків у формуванні основ світосприйняття у дітей 5-8 років засобами партнерської взаємодії з педагогами; визначено структуру світосприйняття: компоненти (мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий) та рівні: високий (творчо-дослідницький), достатній (частково-пошуковий), середній (елементарний), початковий (адаптаційний) сформованості основ світосприйняття у дітей 5-8 років; концептуально обґрунтовано, теоретично розроблено та практично апробовано авторську інтегровану особистісно орієнтовану технологію формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років; розроблено та апробовано науково-методичне забезпечення формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та початкової школи; уточнено зміст ключових понять дослідження: «світосприйняття», «формування основ світосприйняття», «сформованість основ світосприйняття»; подальшого розвитку набули положення щодо науково-методичного забезпечення процесу формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: зміст, принципи, форми, педагогічні технології зазначеного процесу.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Обґрунтованою і логічною є структура дисертації. Наукові положення, висунуті в даній роботі, базуються на глибокому критичному аналізі як традиційних, так і новітніх наукових підходів до аналізу стану проблеми формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років в широкому контексті. Наукова логіка та науковий апарат дослідження збалансований.

Завдання дослідження репрезентують картину спрямованості наукового пошуку, його проміжні й кінцевий результати та послідовність їх досягнення. Відповідно до логіки дисертаційного дослідження та визначеного наукового апарату розкриваються його основні положення. В цьому контексті, передусім, необхідно відмітити підхід дисертантки щодо виокремлення положень, які, на її думку, визначають стратегію і тактику наукового дослідження проблеми формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років.

Нам імponує те, що узагальнення наукових підходів до трактування ключових понять проблеми дослідження дозволило авторці надати їх власне трактування, зокрема: поняття «світосприйняття» є цілісністю щодо стійких моделей поведінки, відчуття, мислення, пізнання навколишнього світу, властивих дитині 5-8 років та є як керованим, так і некерованим

процесом пізнання дитиною навколишнього світу, розуміння нею сутності об'єктів, явищ природи і суспільства на основі уявлень про світ і про себе, про соціальні норми, цінності та моделі поведінки, збагачені досвідом; «формування» основ світосприйняття» у дітей 5-8 років є цілеспрямованим й організованим освітнім процесом поетапного їх включення в активну пізнавальну діяльність, що сприяє розвитку світоглядних уявлень про світ, про себе, про соціальні норми і цінності, розуміння сутності об'єктів, явищ природи і суспільства, на основі особистого досвіду взаємодії з навколишнім середовищем; «сформованість основ світосприйняття» у дітей 5-8 років є інтегративним особистісним утворенням, що відображає результат пізнання дитиною навколишнього світу, розуміння нею сутності об'єктів, явищ природи і суспільства на основі уявлень про світ і про себе, про соціальні норми, цінності та моделі поведінки, збагачені особистим досвідом.

Досвід роботи у ЗВО дозволив авторці дисертації обґрунтувати власне бачення способів розв'язання досліджуваної проблеми. Визначені дисертанткою теоретико-методологічні засади формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років дали змогу обґрунтувати нові факти, ідеї та положення.

Провідну ідею дослідження складають домінантні положення, що характеризують зміст і вектор освітніх реформ дошкільної та початкової освіти, а саме: демократизація суспільства, що створює можливості інноваційного оновлення освіти як джерела нових потенціалів соціального оновлення; процеси гуманізації як провідні тенденції модернізації сучасної освіти, визначають необхідність виховання гнучкої динамічної особистості, що прагне жити в нових, безперервно змінних умовах; зміна ієрархії норм і цінностей в суспільстві та декларування якісно нових принципів життєдіяльності особистості; спрямованість на розвиток особистості дитини як активного суб'єкта пізнавальної діяльності та її всебічна підготовка до освіти, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя; зорієнтованість освітнього процесу на формування ключових компетентностей як необхідного результату освіти та практичного використання технологій, спрямованих на освоєння алгоритмів діяльності у творчій практиці саморозвитку; залежність успішності засвоєння дітьми знань про людину та навколишній світ від реалізації інтегрованого підходу до освітнього процесу, виявлення його змістовних й операційних зв'язків; залежність процесу формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років від розуміння елементарних взаємозв'язків у природі та особливостей взаємодії людини з нею, відношення людей між собою та співвідношення людини і суспільства, а також відношення між суб'єктом і

об'єктом, що виводять дитину на рівень первинного філософського усвідомлення дійсності.

Концепція реалізується на методологічному, теоретичному і практичному рівнях.

З'ясовано, що формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років ґрунтується на основних психологічних новоутвореннях дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Визначено дидактичні чинники, що впливають на формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: пізнавальна активність особистості, ігрова діяльність, впровадження інтегрованого підходу до змісту освітнього процесу та дослідницько-пошукова діяльність.

Зроблено висновок, що важливим чинником формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років є інтеграція змісту освіти, що ґрунтується на розгляді проблеми «людина і світ» та утворює на кожному етапі її розвитку єдність і цілісність системності пізнання навколишнього світу; істотно впливає на ціннісні орієнтири у взаєминах дитини з соціальним, культурним середовищем і природним оточенням (світоглядний контекст) та забезпечує цілісність знань різних рівнів – про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі; про стосунки з іншими людьми, про моделі поведінки.

Визначено компоненти, критерії, їх показники, рівні сформованості основ світосприйняття у дітей 5-8 років і розкрито зміст організації та методики проведення педагогічного експерименту.

За результатами діагностики на констатувальному етапі педагогічного експерименту було виокремлено проблеми щодо формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: недостатній рівень сформованості професійного інтересу та професійної мотивації у педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи до формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років; необхідність підвищення рівня професійних знань вихователів та вчителів початкових класів з питання психолого-педагогічних особливостей формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років засобами інтеграції змісту освітнього процесу; відсутність у батьків дітей 5-8 років потреби у партнерській взаємодії з педагогами.

Розроблено структурно-функціональну модель, обґрунтовано педагогічні умови формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років та представлено концепцію авторської інтегрованої особистісно орієнтованої технології у закладі дошкільної освіти та в початковій школі.

Обґрунтовано такі педагогічні умови формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: створення інноваційного активно-

пізнавального освітнього середовища засобами впровадження авторської інтегрованої особистісно орієнтованої технології; розвиток інноваційної компетентності педагогів як засобу оптимізації формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років; забезпечення наступності і безперервності формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років; підвищення рівня педагогічної компетентності батьків у формуванні основ світосприйняття у дітей 5-8 років засобами партнерської взаємодії з педагогами.

Розроблено та концептуально обґрунтовано авторську інтегровану особистісно орієнтовану технологію формування світосприйняття у дітей 5-8 років у закладі дошкільної освіти та в початковій школі. Встановлено, що інноваційною особливістю інтегрованої особистісно орієнтованої технології є ефективне забезпечення психолого-педагогічних умов для активної співтворчості та командної співпраці всіх суб'єктів освітнього простору, педагогізації родинного середовища дитини 5-8 років засобами залучення батьків до партнерства та активної участі в освітньому процесі.

Здійснено аналіз та інтерпретацію результатів дослідно-експериментального дослідження, окреслено перспективу реалізації концепції інтегрованого підходу до формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років у Новій українській школі. Порівняння одержаних результатів на початку та наприкінці педагогічного експерименту дало змогу зафіксувати динаміку змін, що відбулися у кількісному розподілі дітей 5-8 років контрольної та експериментальної груп. Доведено, що авторська інтегрована особистісно орієнтована технологія в сучасних умовах реформування освіти є актуальною, перспективною та відповідає у повній мірі концептуальним положенням «Нової української школи» щодо виховання та розвитку дитини 5-8 років.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертанткою, і в цілому не викликають сумніву. Якименко Світлана Іванівна переконливо обґрунтовує самостійні авторські рішення і підтверджує їх ефективність експериментальним дослідженням.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (580 найменувань, з них 20 – іноземними мовами) та 34 додатки на 127 сторінках. Повний обсяг дисертації 1110 сторінок: I том становить 617 сторінок, з них основний текст – 424 сторінки, 36 рисунків і 27 таблиць; II том – 46 додатків на 492 сторінках.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Дослідження Якименко Світлани Іванівни містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему.

Високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів дослідження забезпечується: адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу; комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів наукового пошуку; оптимальним терміном реалізації експериментальної роботи; оптимальним обсягом учасників експерименту; представницькою джерельною базою; упровадженням результатів дослідження в цілому ряді закладів освіти (про що свідчать відповідні довідки про впровадження). Структура роботи відзначається логічною продуманістю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження.

Експериментальний складник дослідження включає в себе констатувальний та формувальний етапи дослідження, що у повній мірі реалізують завдання дослідження та його гіпотетичне припущення.

Достовірність результатів підтверджується теоретичним обґрунтуванням проведеного дослідження, значною вибіркою респондентів, валідними методиками, поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних емпіричних даних. Таким чином, авторка обрала коректну методологію дослідження, експериментально підтвердила заявлену гіпотезу та теоретичні положення.

Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання. Значення одержаних результатів для педагогічної науки визначається тим, що наукові здобутки автора складають методологічну основу для подальших наукових досліджень, перспектив розвитку формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років.

Застосований здобувачкою багатовекторний аналіз проблеми наукового дослідження дав можливість розширити наукові уявлення про феноменологію системного формування формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років й обґрунтувати власну наукову позицію щодо досліджуваної проблеми. Отже, матеріали дослідження, його положення й висновки можуть бути використані для організації освітнього процесу у закладах освіти, а також у самоосвітній діяльності педагогів, у системі підвищення кваліфікації і неформальній освіті з метою формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років.

Практичне значення одержаних результатів. До переваг роботи Якименко Світлани Іванівни слід віднести її безсумнівне практичне значення, яке аргументовано розробленням і впровадженням у практику роботи закладів

дошкільної освіти та загальноосвітніх шкіл: програмного, змістового і методичного забезпечення процесу формування світогляду у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в інтегрованому освітньому середовищі (монографія «Формування світогляду у старших та молодших школярів: теорія і практика», 2006; монографія «Формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років: теорія і практика»; «Освітня програма «Світ, в якому я живу» для дітей старшого дошкільного віку» (2019 р.) та навчальний комплект (8); «Освітня програма для 1-2-х класів «Світ, в якому я живу» (2018 р.) та навчальний комплект (10 зошитів); навчально-методичні посібники: «Народознавчик», «Ціннісно-змістовий компонент системи інтегрованих знань про людину і світ старшого дошкільника», «Інтегрована особистісно орієнтована технологія – продуктивна технологія наступності дошкільної та початкової освіти»; навчально-методичних комплектів «Віконечко в світ» для І молодшої, II молодшої, середньої та старшої груп ЗДО, Програма та перспективне планування для 1-4 класів початкової школи; два методичні посібники для вчителів («Універсальність педагогічного новаторства: інтегрована особистісно орієнтована технологія в закладах освіти» (2020 р.); проведено сім засідань літньої школи професора С. Якименко для освітян України з проблеми практичного впровадження авторської «Інтегрованої особистісно орієнтованої технології в закладах дошкільної освіти та в початковій школі»).

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Результати дослідження відображено у 98 публікації автора, зокрема: 5 одноосібних монографій, 7 колективних монографій, 6 науково-методичних посібників, 36 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, 19 у закордонних наукових виданнях, 22 статті у збірниках матеріалів конференцій (з них 8 – у закордонних), 19 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Варто відмітити ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Зокрема, в авторефераті основні положення дисертації викладені повно й докладно. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукопису дисертації.

Поняттєво-категоріальний апарат дисертації збалансований.

Високо оцінюючи дисертацію Якименко Світлани Іванівни, вважаємо за доцільне висловити **окремі міркування**, що виникли в процесі рецензування роботи й вимагають окремих уточнень і пояснень:

1. Варто було б у роботі більш детально виписати значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх

можливого використання, адже тема робота актуальна і потрібна у сьогоденні.

2. Варто було б проаналізувати зарубіжний досвід формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років та виокремити прогресивні ідеї зарубіжних країн.

3. Вартує більш детального розпису структурно-функціональна модель формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років.

4. Аналізуючи стан дослідження проблеми формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років дисертантка демонструє належну обізнаність з виконаними дослідженнями, публікаціями різних авторів щодо визначення сутності понять «світосприйняття», «світ», «сприйняття», «формування» основ світосприйняття у дітей 5-8 років, «сформованість основ світосприйняття» у дітей 5-8 років та ін., розглядає їх сутність, але не дуже переконливо виглядають її власні коментарі та позиція щодо дискусії вчених стосовно цих понять.

5. Відмічаючи високий рівень логіки наукових пошуків здобувачки слід вказати на те, що варто було б більш детально провести історико-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми.

6. Варто було б роботі більш детально розкрити STEAM-освіту як метод формування інноваційності мислення дітей 5-8 років, використання технології «лепбук» як інтерактивної взаємодії, спрямованої на пізнання дитиною 5-8 років навколишнього світу, діяльнісний підхід до формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років засобами LEGO – технології.

7. Вагомим було розроблення авторського методичного проекту «Успішна дитина» метою якого було забезпечення наступності та безперервності освітнього процесу педагогічними колективами експериментальних закладів, у результаті чого було змодельовано спільні заходи, зокрема щодо змістової та технологічної складової впровадження загальносвітоглядної моделі та міні моделей авторської інтегрованої особистісно орієнтованої технології за трьома напрямками розвитку суб'єктів освітнього процесу: дитина, педагог, родина; проведення семінарів-практикумів, засідань творчих лабораторій для вихователів і вчителів початкової школи з вирішення наступних педагогічних проблем тощо. Данну позицію варто було б подати у роботі більш детально.

Висловлені зауваження мають суто рекомендаційний характер, ніяк не знижують її наукової цінності й є приводом для наукової дискусії. У цілому рецензована робота вирізняється оригінальністю, глибиною теоретичного аналізу і новизною методичних пропозицій.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». Результати аналізу дисертації, опублікованих праць дають підстави для висновку про те, що дослідження Якименко Світлани Іванівни на тему: «Теорія і практика формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років», є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що слугує вагомим внеском у розвиток актуального напряму вітчизняної педагогічної науки і практики.

З огляду на актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення висновуємо, що дисертація «Теорія і практика формування основ світосприйняття у дітей 5-8 років», відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор – Якименко Світлана Іванівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

 О. А. Біда

Підпис О.А. Біди завіряю.
Завідуюча відділом кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік

